

TiO in vogelvlucht

dr. Ad Bok

Bureau voor Educatieve Ontwerpen

Rosmalen

adbok@bveo.nl

Beter leren schrijven

Beter leren lezen

Beter leren denken

Beter leren studeren

TiO-Schrijven is een project dat beoogt het schrijfonderwijs in Nederland op geheel nieuwe, digitale leest te schoeien. Het project is gericht op een doorlopende schrijflijn van leerlingen van de basisschool (vanaf groep 7) tot en met de lerarenopleiding. Door deze opzet is *TiO-Schrijven* bij uitstek geschikt voor aanstaande leraren, a. om hun eigen taalvaardigheden te ontwikkelen, b. om zich didactische te bekwamen in hun rol als coach van de leerprocessen die door een digitale leeromgeving worden aangestuurd.

De leeromgeving van *TiO-Schrijven*¹ zal op termijn uit 3 delen bestaan:

A-deel. *Algemene Schriftelijke Taalvaardigheid* (zie paragraaf 2). Dit onderdeel is gebruiksklaar.

B-deel. *Schrijven voor Studie en Communicatie*. Het betreft specifieke schriftelijke taalvaardigheden (zie paragraaf 13). Dit programma wordt ontwikkeld in een werkgroep met docenten. *TiO-B* verschijnt in sept. 2008.

C-deel. *Grammaticale en Semantische Ondersteuning*. Dit deel toegespitst op het verwerven van kennis en kunde die nodig is om correct te kunnen schrijven (zie paragraaf 14). Het C-deel verkeert in de conceptuele fase.

In alle delen is er een sterke wisselwerking tussen schrijven en lezen, productiviteit en reflectiviteit, zelf-werken en samenwerken.

¹ TiO is een uitwerking van het proefschrift van Ad Bok, *Taalonderwijs in Ontwikkeling*, Heeswijk-Dinther, 1998.

Enkele karakteristieken in vogelvlucht

1. Webbased

De programma's zijn digitaal en webbased. Elke leerling/student ontvangt een persoonlijke licentie, waarmee hij ook thuis kan inloggen op internet. We hebben ervaren dat ook huisgenoten gebruik maken van het programma.

2. Gefaseerd schrijfproces in het A-deel

Het A-deel beoogt het ontwikkelen van de *algemene* schriftelijke taalvaardigheid. We doelen op de vaardigheid om gedachten, intenties en gevoelens gemakkelijk op te schrijven, zónder nog rekening te houden met specialistische eisen als tekstsoort of tekstdoel. Leerlingen schrijven in het A-deel ongeveer 40 teksten per jaar.

Het schrijven van teksten gebeurt in drie fases:

- leerlingen *schrijven* een eigen, ruwe tekst met veel hulpmiddelen (brainstorm, alineavormer, tekst-openingen, argumentering, etc.);
- leerlingen *verbeteren* hun tekst met veel hulpmiddelen (structuur, stijl, helderheid, lezergerichtheid, bondigheid, etc.);
- leerlingen *verzorgen* hun tekst met veel hulpmiddelen (spelling, zinsbouw, interpunctie, lay-out).

3. Rijke leeromgeving

Het A-deel is een rijke leeromgeving waarin leerlingen zich vrij kunnen bewegen. Vrij, maar niet vrijblijvend: ze móeten tijdens het schrijven gebruik maken van de aangeboden schrijfgereedschappen. Het leren kennen en gebruiken van schrijfgereedschappen ten dienste van de *eigen* tekst is de kern van het leerproces.

Nooit eerder kregen leerlingen hulp *tijdens* het schrijven van hun eigen tekst. Aspecten als *structuur, lezergerichtheid, logica, spelling, zinsbouw, e.d.* zijn geïntegreerde onderdelen van het schrijfproces.

4. Pressie en Prikkel

De programma's maken leerlingen (mede-)verantwoordelijk voor hun eigen leerprocessen. Leerlingen worden geprikkeld om productief, actief, reflectief en (socio-)constructivistisch te leren, evenwel zonder dat ze worden lastig gevallen met theorie. Het programma is open, maar niet vrijblijvend: leerlingen worden soms gedwongen om keuzes te maken en achteraf geconfronteerd met hun activiteiten.

5. Feed-forward

De computer weet niet wat de leerling schrijft. Dat maakt het geven van feedback onmogelijk, nu en waarschijnlijk nog ver in de toekomst. De computer van TiO doet iets anders. Hij zegt als het ware:

'Als je hulp zoekt bij de opening van je tekst, kan ik die geven',

'Als je jouw tekst meer structuur wilt geven, kan ik je helpen',

'Als je riskante werkwoorden wilt zoeken en verbeteren, kan ik je helpen.'

De computer geeft geen feedback, maar *feed-forward*. Dat is een uniek fenomeen in het (schrijf)onderwijs.

6. Zelfdifferentiatie en Constructivistisch leren

De programma's van TiO zijn in hoge mate 'zelfdifferentiërend'. Dat wil zeggen dat de leerling zelfstandig werkt en zélf zijn leerniveau, zijn leertempo en zijn leerstrategie bepaalt. Het programma maakt individuele ontwikkeling mogelijk, echter met inachtneming van een ondergrens.

De programma's zijn aantoonbaar theoretisch gefundeerd op meervoudige leerstrategieën. Leerlingen worden geprikkeld om productief, actief, reflectief en (socio)constructivistisch te leren, evenwel zonder dat ze worden lastig gevallen met theorie.

7. Evaluatie

Een speciaal aandachtspunt is de evaluatie. Het ontwikkelen van schrijfvaardigheid is een zeer complex proces, te vergelijken met het ontwikkelen van spreekvaardigheid of creativiteit. Het is bij complexe leerprocessen niet mogelijk om per dag of per week precieze vorderingen vast te stellen. Schrijfvaardigheid ontwikkelt zich langzaam gedurende een jarenlange training. Het is voor sommige docenten een hele uitdaging om zulke trage processen te leren begeleiden. Een bijgeleverde Handleiding biedt hulp voor wie dat wil.

8. Fundamentele competentie

Wij beschouwen het ontwikkelen van de schrijfvaardigheid niet als een extraatje, maar als een wezenlijk onderdeel van de vorming van jonge mensen. Wie goed kan schrijven, heeft een machtige bondgenoot bij elke studie, bij elke vorm van analyse en probleemoplossing, bij elke vorm van expressie of maatschappelijke communicatie. We zien TiO niet zozeer als een stukje uit de taalmethode, maar veel meer als een hulpmiddel voor het ontwikkelen van een algemene competentie op het gebied van communicatie, cognitie, logica, reflectie, creativiteit. Op een aantal scholen wordt het programma dan ook gedragen door docenten van meerdere talen, maatschappijleer en wereldoriënterende vakken.

9. Over de vakken heen

Schrijfvaardigheid reikt verder dan Nederlands. Alle vakken waarvoor teksten geschreven worden, hebben baat bij een goede schrijfvaardigheid. Een Engelse tekst wordt in TiO ook helderder, bondiger, boeiender. Een geschiedenis tekst óók.

10. De rol van de leraar

De computer laat zien dat hij ook complexe leerprocessen goed kan aansturen. Er is wel één mits: de leraar moet bereid zijn om als stimulerende *coach* op de achtergrond actief te zijn. Leerlingen werken zelfstandig, maar een ondersteunende docent is onmisbaar. Studenten in de lerarenopleiding moeten zelf *ervaren*, dat pressie en prikkel van de leraar een absolute voorwaarde is om leerlingen met succes in TiO te laten werken.

11. Het Jaarboek

Leerlingen schrijven gedurende enkele jaren 40 teksten per jaar. De teksten worden digitaal opgeslagen in het persoonlijke *Jaarboek* van iedere leerling. Het Jaarboek biedt goede mogelijkheden om de progressie van de leerling op lange termijn te zien. Daarnaast is het Jaarboek een zeer persoonlijk document, waarin de leerling later kan terugkijken op zijn ontwikkeling.

12. Begeleidende Handleiding (ca 220 pag.)

Een uitvoerige Handleiding bij het programma bevat informatie over het programma zelf en over de theoretisch achtergronden. De Handleiding bevat daarnaast een groot aantal uitgewerkte, praktische suggesties en voorbeelden voor de docent/student, óók op het gebied van evaluatie en implementatie.

13. Het B-deel

Het ontwikkelen van de *algemene* vaardigheden (in het A-deel) wordt gevolgd door het ontwikkelen van *specifieke* schrijfvaardigheden in het B-deel. Leerlingen leren daarin om schriftelijke taken (werkstuk, verslag, brief, reflectie, e.d.) op professionele wijze uit te voeren. Het B-deel focust niet alleen op schrijven als communicatieve vaardigheid. TiO-B draagt uitdrukkelijk bij aan:

- cognitieve ontwikkeling; reflecteren, kennisverwerven en kennisverwerken, studeren (samenvatten, aantekeningen maken, schematiseren, integreren);
- zelfevaluatie; leerlingen leren beschikken over tools om een oordeel te vellen over hun eigen teksten;
- web-literacy; leerlingen leren beschikken over tools om internetartikelen op hun kwaliteit te screenen.

Het B-deel wordt op dit moment ontwikkeld in een werkgroep van 9 docenten en zal vermoedelijk in sept. 2008 gereed zijn.

14. Het C-deel

Het C-deel ontwikkelt de grammaticale kennis die nodig is om de intuïtieve, impliciete kennis die in A en B is verworven, theoretisch te ondersteunen. Leerlingen leren om expliciet te wéten, dat een onderschikkende bijzin aan het begin van een zin uitmondt in een *komma* gevolgd door de *pv van de hoofdzin*. Dat is elementaire kennis die nú pas, d.w.z. op het moment dat leerlingen al goed kunnen schrijven, functioneel is.

Deze volgorde van leren contrasteert met de traditionele aanpak, waarin leerlingen eerst de theorie leren en vervolgens *niet* toekomen aan het integreren daarvan in de praktijk. Enkele aspecten die in Deel-C aan de orde komen zijn: zinsbouw, zinsverband, alinea-verband, congruentie, voegwoorden, verwijswaarden, zinsoorten, tekstindicatoren.

Het C-deel krijgt drie niveaus: Starter - Gevorderde - Professional.

15. Brede doelgroep

Het A-deel wordt op dit moment gebruikt in de bovenbouw van de basisschool, in alle klassen van het vo én op de pabo. Het tekent de veelzijdigheid van de rijke leeromgeving, gebaseerd op het principe van 'zelfdifferentiatie'. Een basisschoolleerling leert *beter* schrijven, een Gym-5 leerling óók. Het lijkt op een brede cursus tennissen: iedereen kan zich op eigen niveau verbeteren.

16. Lerarenopleiding

a. Het programma wordt ondersteund door een Handleiding die een schat aan opleidingsdidactiek bevat. Docenten en studenten vinden naast informatie over het programma óók een *theoretisch* hoofdstuk over taalontwikkeling, taalonderwijs en taalleerprocessen. Daarnaast is er veel informatie over de didactische mogelijkheden van het programma voor studenten in de *praktijk* (onderzoek, reflectie, implementatie). Het boek is een uniek voorbeeld van Totaal-Didactiek.

b. TiO is veelzijdig inzetbaar op de lerarenopleiding:

- als instrument ter verbetering van de eigen vaardigheid van studenten;
- als instrument voor het ontwikkelen van schrijfdidactiek op de stageschool en het coach-schap van leerprocessen;
- als exemplaar van een onderwijsconcept, waarbij de leraar wordt ondersteund door een geavanceerd computerprogramma;
- als instrument voor het verrichten van onderwijsonderzoek (leren in een rijke leeromgeving, de inzet van ict bij complexe leerprocessen, e.d.).

c. Ideaal is als een opleiding zich wil ontwikkelen tot een centrum van innovatie voor omringende stagescholen. De gedachte is eenvoudig. De opleiding biedt haar eigen studenten de mogelijkheid om met TiO beter te leren schrijven. De studenten nemen hun toegenomen schrijfvaardigheid mee naar de stageschool, waar ze leerlingen op hun beurt vertrouwd maken met TiO. De studenten ontwikkelen inzicht en vaardigheid in schrijfdidactiek, met een grote uitstraling naar algemene didactiek:

- TiO laat zien hoe een rijke leeromgeving werkt;
- Studenten zien hoe leerlingen naar succeservaringen worden geleid;
- TiO laat zien wat geavanceerde ICT vermag;
- Studenten ervaren wat langlopende leerprocessen zijn;
- Studenten oefenen met hun rol als Coach van Leerprocessen;
- Studenten doen onderwijsonderzoek naar het leren van leerlingen in TiO.

17. Kosten

Een persoonlijke licentie voor het po kost € 10,- per ll. per jaar, incl btw.

Een persoonlijke licentie voor het vo kost € 12,50 per ll. per jaar, incl btw.

In de prijs is inbegrepen:

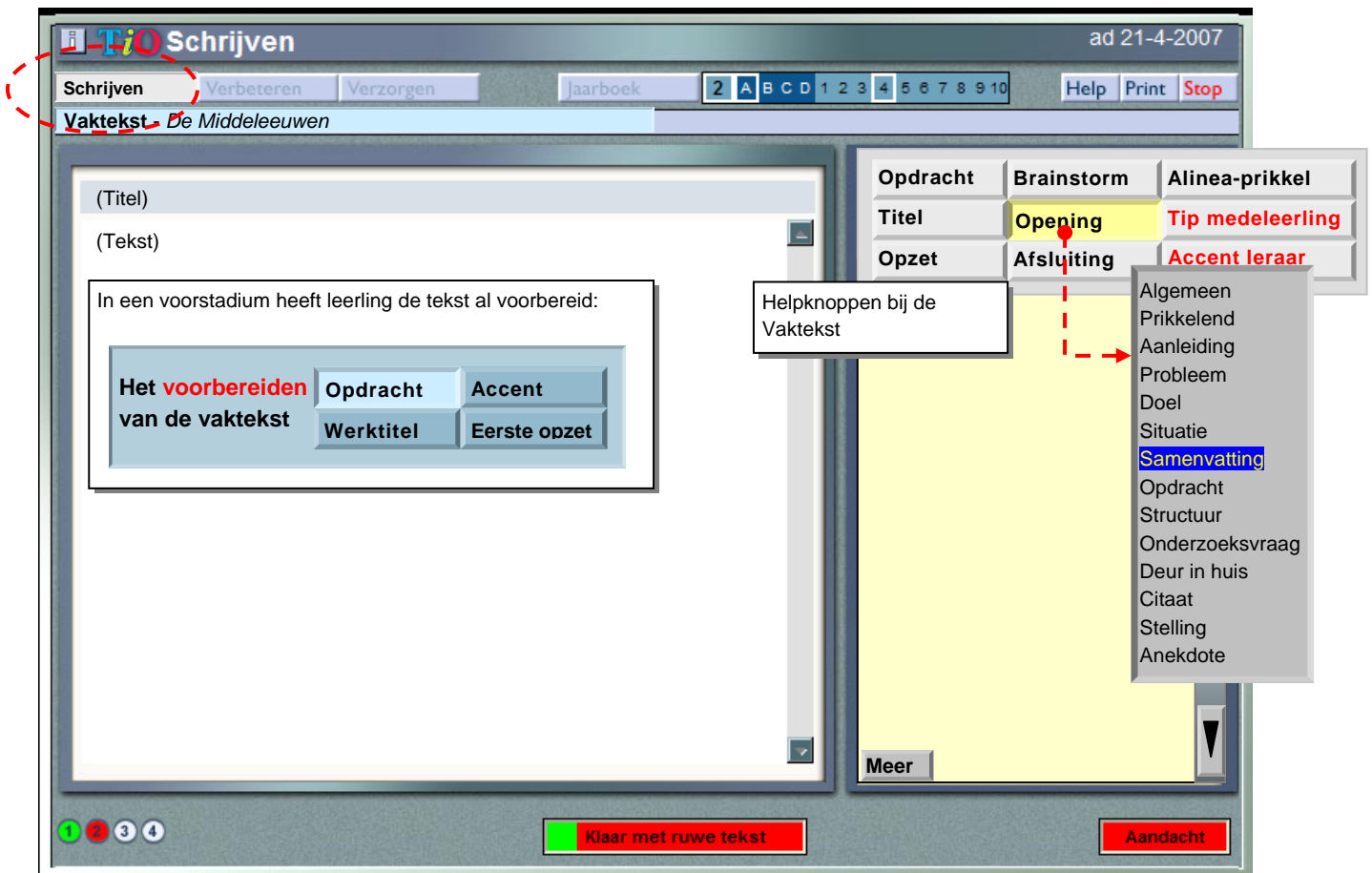
- gratis licenties voor de begeleidende docenten;
- gratis digitale Handleiding met theoretische achtergronden en praktische suggesties;
- gratis presentatie op school door de ontwikkelaar;
- gratis updates en upgrades.

18. TiO, Taalonderwijs in Ontwikkeling

TiO zal nog lang in ontwikkeling blijven. In nov. 2007 wordt TiO op verzoek van veel docenten uitgebreid met een aparte knop 'Vaktekst'. Onder deze knop krijgen leerlingen uitgebreide hulp bij het schrijven van een *verslag* voor vakken als geschiedenis, godsdienst, maatschappelijke vorming, e.d.

Vaktekst zorgt ervoor, dat leerlingen ook bij andere vakken zorg besteden aan hun teksten.

Hieronder is een impressie gegeven van de functies onder de knop Vaktekst.

Deze Vogelvlucht geeft slechts een impressie van het programma. Een *presentatie* van het programma door de ontwerper is de beste manier om te zien:

- hoe het programma werkt;
- hoe veelzijdig het programma is;
- welke impliciete leerprocessen worden aangestuurd;
- hoe waarden en normen in het programma zijn geïntegreerd.

19. Over de hoofdontwerper van TiO

Ad Bok heeft ruime ervaring in praktisch alle geledingen van het onderwijs;

- voerde projecten uit voor de SLO en de LPC's, waaronder het langlopende project 'Educatief Ontwerpen' en het diepteproject 'Schrijfvaardigheid';
- was hoofdredacteur van het onderwijsblad De Vacature;
- ontwikkelde een succesvolle leesmethode en een aantal digitale programma's op het gebied van taalontwikkeling;
- publiceerde over onderwijs, innovatie, Ict, taalontwikkeling, implementatie.
- promoveerde op een onderzoek naar de samenhang tussen natuurlijke en gedidactiseerde taalleerprocessen.